

STAVEBNĚ HISTORICKÝ PRŮZKUM

BUDOVA BÝVALÉ TEREZIÁNSKÉ ZBROJNICE, BISKUPSKÉ NÁMĚSTÍ Č.P. 842/1 V OLOMOUCI (RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM ZÁMĚR OBNOVY KAMENICKÝCH PRVKŮ EXTERIÉRU BUDOVY)

PhDr. Karel ŽUREK – ateliér pro průzkumy, rekonstrukce a restaurování památek s. r. o.

Dolany-Nové Sady č. e. 234, 777 639 888, fax 585 397 091, mail: karelzurek@volny.cz

OLOMOUC - DOLANY-NOVÉ SADY
2020

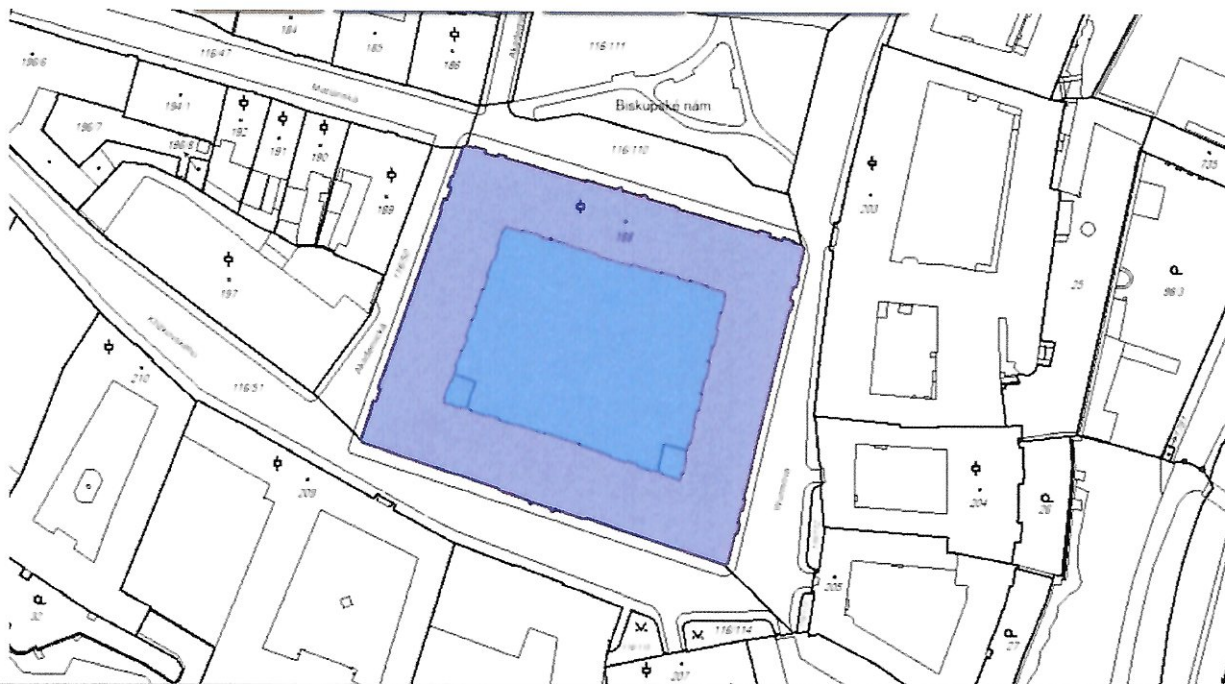
OBSAH:

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE	3
INFORMACE O POZEMKU	4
ÚDAJE O PAMÁTCE	6
SOUPIS PRVKŮ	24
POPIS SOUČASNÉHO STAVU	52
RESTAURÁTORSKÝ PRŮZKUM	53
RESTAURÁTORSKÝ ZÁMĚR	58
ORIENTAČNÍ FOTODOKUMENTACE	69

IDENTIFIKAČNÍ ÚDAJE

OBJEDNATEL	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
UŽIVATEL	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
VLASTNÍK	Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc
SMLOUVA	Písemná objednávka
NÁZEV ZPRÁVY	RESTAURÁČNÍ PRŮZKUM A ZÁMĚR NA OBNOVU KAMENICKÝCH PRVKŮ
DRUH ZPRÁVY	STAVEBNĚ-HISTORICKÝ PRŮZKUM
ZHOTOVITEL	PhDr. Karel Žurek – ateliér pro průzkumy, rekonstrukce a restaurování památek s.r.o. Dolany-Nové Sady 234, IČO 26804409
ROZDĚLOVNÍK	VÝTISK č. 1-3 pro objednatele VÝTISK č. 4 – archivní paré
PARCELNÍ ČÍSLO	p.č. stavební 188
KATASTRÁLNÍ ÚZEMÍ	Olomouc – město
OBEC	Olomouc, Biskupské náměstí 842/1
OKRES	Olomouc
KRAJ	OLOMOUCKÝ
ZVLÁŠTNÍ OCHRANA OBJEKTU	NEMOVITÁ KULTURNÍ PAMÁTKA OBJEKT V MĚSTSKÉ PAMÁTKOVÉ REZERVACI
REJSTŘÍKOVÉ ČÍSLO V ÚSKP ČR KATALOGOVÉ ČÍSLO	13543/8-3540 1000123391
PŘEDÁNO DNE	30. června 2020

INFORMACE O OBJEKTU A POZEMKU

Parcelní číslo:	<u>st. 188</u>
Obec:	<u>Olomouc [500496]</u>
Katastrální území:	<u>Olomouc-město [710504]</u>
Číslo LV:	<u>49</u>
Výměra [m ²]:	5980
Typ parcely:	Parcela katastru nemovitostí
Mapový list:	DKM
Určení výměry:	Ze souřadnic v S-JTSK
Druh pozemku:	zastavěná plocha a nádvoří

Součástí je stavba

Budova s číslem popisným:	<u>Olomouc [413836]; č. p. 842; jiná stavba</u>
Stavba stojí na pozemku:	p. č. <u>st. 188</u>
Stavební objekt:	<u>č. p. 842</u>
Ulice:	<u>Biskupské nám.</u>
Adresní místa:	<u>Biskupské nám. 842/1</u>

Vlastníci, jiní oprávnění

Vlastnické právo

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 511/8, 77900 Olomouc

Způsob ochrany nemovitosti

Název

památkově chráněné území

pam. rezervace - budova, pozemek v památkové rezervaci

nemovitá kulturní památka

Seznam BPEJ

Parcela nemá evidované BPEJ.

Omezení vlastnického práva

Nejsou evidována žádná omezení.

Jiné zápisy

Nejsou evidovány žádné jiné zápisy.

ÚDAJE O PAMÁTCE

K DĚJINÁM A STAVEBNÍM DĚJINÁM BÝVALÉ OLOMOUCKÉ ZBROJNICE NA BISKUPSKÉM NÁMĚSTÍ

Město Olomouc je starobylým sídlem, ležícím při řece Moravě, na průsečíku důležitých středověkých obchodních cest. Svoji historii začalo město psát již v 10. století. Olomouc se v raném středověku stala sídlem údělného knížectví a od roku 1063 centrem církevním, když zde bylo zřízeno biskupství. O několik let později, roku 1078, byl nedaleko středověkého města založen klášter Hradisko, dnes národní kulturní památka. Vedle zeměpanského a církevního centra se od 30. let 13. století počalo konstituovat i městské obyvatelstvo. Ve svém důsledku vedl správní a s tím související i stavební vývoj města k vytváření dvou nezávislých center – olomouckého Předhradí a vlastního města. Olomouc se rovněž výrazně zapsala do českých dějin, kdy se město stalo osudným pro posledního z Přemyslovců, Václava III., který zde byl při tažení na Polsko dne 4. srpna 1306 zavražděn. Přemyslovský rod tak vymřel po meči a tato událost dala do pohybu následné změny na českém královském trůnu. Nedlouho po svém vzniku se stala Olomouc jedním z nejvýznamnějších sídel Českého království a tento primát si město udrželo až do poloviny 17. století, kdy bylo také označováno jako hlavní město Moravy. Výsadnímu postavení Olomouce také odpovídal hospodářský a kulturní rozmach města. Negativní přijetí husitského hnutí olomouckými měšťany vedl k následnému odporu proti českému králi Jiřímu z Poděbrad. Vyústěním tohoto postoje byla zde mimo jiné i korunovace Matyáše Korvína českým králem roku 1469. Následné 16. století znamenalo pro město nejen hospodářský ale i kulturní rozmach a rovněž ostrý spor mezi mocí světskou a církevní. Na podporu takzvaných protireformačních snah povolal biskup Vilém Prusinovský roku 1566 do města jezuity, kteří zde roku 1566 založili gymnázium a roku 1573 dokonce Univerzitu. Dramatické události první poloviny 17. století, spojené s válečným konfliktem (třicetiletá válka 1618-1648) vyzněly pro město obzvláště osudově. Švédská okupace města v letech 1642-1650 znamenala pro město nejen ztrátu prvenství mezi městy na Moravě ale jeho téměř úplnou devastaci. Přestože byl dokonce vznesen návrh na srovnání města se zemí a jeho nové vybudování na jiném místě, byla tato idea následně zvrácena novou barokní výstavbou Olomouce. Vedle výstavných měšťanských paláců zde byly budovány honosné církevní objekty. Slibný rozvoj města byl opětovně narušen po roce 1741, kdy město dobili Prusové. Na potřebu posílení bezpečnosti města i říše reagovala vídeňská vláda prohlášením Olomouce za pevnostní město. S úspěchem zdejší vojenská posádka odolávala dalšímu pruskému vpádu v roce 1758, avšak město díky fortifikaci ztratilo možnost dalšího rozvoje. Roku 1777 bylo zdejší biskupství povýšeno na arcibiskupství a dokonce rok 1848 je pro město další významnou epochou, kdy zde byl na olomouckém arcibiskupství prohlášen císařem František Josef I. Zrušení pevnosti Olomouc

na konci 19. století a následné bourání hradeb umožnilo městu jeho další hospodářský rozvoj a to včetně rozšíření za původní hradební systém.

Ještě nedostavěná „olomoucká pevnost“ byla v prosinci 1741 dobyta pruskými vojsky Fridricha II. a 27. prosince 1741 byla v klášteře Hradisko u Olomouce vyjednána kapitulace města a to bylo následně obsazeno pruskými vojsky. Ti zde ale nezůstali dlouho, protože v noci z 22. na 23. dubna 1742 urychleně opustili město z důvodu mobilizace rakouských vojsk na jižní Moravě. Dne 11. června 1742 byl podepsán takzvaný Vratislavský smír mezi Pruskem a Rakouskem a Olomouc se stala hraniční pevností, bránící postupu nepřátelských vojsk na Vídeň ze Slezska a východního Pruska. V tomto období rovněž došlo k rozhodnutí postavit z Olomouce skutečně na tehdejší dobu vojensky nedobytné město. Císařovna Marie Terezie pověřila tímto úkolem generálmajora, inženýra Pierra Filipe hrabě Bechade de Rochepine. V letech 1747 – 1757 tak byla vybudována úplná bastionová pevnost. Zkouškou válečného konfliktu prošla olomoucká pevnost nedlouho po svém vybudování. Od 31. května do 1. července 1758 bylo město v rámci „Sedmileté války“ mezi Rakouskem a Pruskem, obléháno pruskými vojsky. Na město bylo vypáleno 103 533 dělových koulí, 25 624 pum a granátů a 700 projektilů. Byla poškozena celá řada domů v „městě za hradbami“, o čemž svědčí dobové záznamy majitelů těchto objektů se stížnostmi na poškození vlastního majetku a sužování válečnými útrapami až k rukám samotné císařovny. Posílené barokní opevnění vydrželo nápor obléhatelů a následně dne 30. června téhož roku v bitvě u Domašova byla pruská vojska poražena. Téhož roku bylo rozhodnuto o vybudování sedmnácti, následně jedenadvaceti pevnůstek okolo města. Napoleonské války počátku 19. století se samozřejmě dotknuly i města Olomouce. Město se dostávalo postupně do rukou různých vojsk. V pevnostním systému města, které tvořily pouze hradby a bastiony nýbrž i vojenské kasárna, prachárna, zbrojnice atd., sloužily tyto prostory i jako vězení. Nejslavnějším vězněm zde byl napoleonský francouzský generál Lafayett. Naopak ubytováním poctil město ruský generál Suvorov. Jihozápadní obvod olomoucké pevnosti byl nejohroženější částí celé pevnosti a nepřátelský útok byl nejpravděpodobnější z této strany, neboť terén před pevností se zvedal k západu, k Tabulovému vrchu a byl zde hlavní komunikační příjezd od Brna. Proto zde stačila k hájení jen jedna brána a tu ještě postavili úmyslně stranou komunikace, aby neležela v přímé linii dostřelu při obléhání. V pozdější době musela být věnována branám ta největší péče. Brány vyžadovaly většího počtu vojska a obránců. Stavby byly finančně nákladné, ve středověku měly věže a před branou se stavěly doplňovací stavby a zajištění. 2 K zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží. Na místě této brány byly postaveny nájemní domy a tak bylo pokračováno i v dalších částech města. Jakmile byl učiněn počátek uvolňování hradeb kolem města bouráním bran, následovalo pak i zrušení pevnosti roku 1886. Pro rozvoj města hodlala městská rada zakoupit pevnostní pozemky. Vojenská správa souhlasila s prodejem patrně za ústní podmínky, že město

pevnostní hradby odbourá, aby v budoucnosti nemohla být pevnost použita nepřítelem. V inkriminované době navštěvoval Olomouc Ing. Arch. Camillo Sitte z Vídně (1843 – 1903), žák olomouckého rodáka Rudolfa Eitelbergera. Byl ředitelem průmyslové školy ve Vídni a zabýval se zastavovacími plány starých měst a pro Olomouc navrhoval regulační plán starého města, kterým se měla vojenské správě prokázat možnost zástavby pevnostních pozemků. Olomoučanům přednášel 12. září 1894 o regulačním plánu a rovněž o plochách, které „na míli od hradeb“ nesměly být využívány pro zástavbu. V Sitteho dochované plánové dokumentaci se objevily i námi zkoumané plochy. Autor mluvil na své přednášce o ojedinělosti památky a o charakteru první pevnosti Olomouc v českých zemích, bude li tato stavba zachována. Uvedl také příklady z jiných evropských měst, především Vídně a Paříže. Ke zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží.

Natherova kronika domů, která je i přes některé drobné nepřesnosti jediným podkladem, odkud lze čerpat data k historii olomouckých domů „v hradbách“. Pro námi sledovaný objekt pod označením „P 56“ – **Biskupské náměstí 1** kronika uvádí: *...na tomto místě kdysi stávala biskupská rezidence. Roku 1757 se nazývala ulice, která vedla po západní straně zbrojnice Jízdární ulice (Reitschulgasse), jelikož na rohu se nacházela budova stavovské jízdárny...*

19. století – Olomouc Natherova kniha olomouckých domů (šipka definuje sledovaný objekt)

Olomoucké barokní opevnění, dodnes takřka intaktně dochovaná památka, se systémem pevnůstek a předpolí, má svůj ideový prazáklad v předrománské a románské době. Původně z hradištních valů a následných gotických hradeb, které obepínaly takzvané „vnitřní město“ a „Předhradí“, kde byly koncentrovány především církevní objekty, byla postupem století vybudována takřka nedobytná citadela.

Opevnění bylo tvořeno důmyslným systémem hradeb, valů, bastionů, ravelinů a redutových fortů, doplněných hlubokými vodními příkopy, se zdrojem vody v řece Moravě. Barokní Olomouc tak byla jedinečným pevnostním městem, zabírajícím území o poloměru až desíti kilometrů. Historii moderní „olomoucké pevnosti“ můžeme zaznamenat od poloviny 17. století. Dne 15. září 1655 prohlásil Ferdinand III. město Olomouc díky její strategické poloze za pevnostní město. Tato opatření vyplývala ze zkušenosti 30. války, kdy bylo město takřka úplně zničeno a zbyly zde jako funkční pouze čtyři městské brány (Hradská, Blatenská, Střední a Rohelská). Vedle Olomouce byla do systému obrany Moravy začleněna města Brno, Jihlava, Uherské Hradiště a hrad Helfštýn, střežící Moravskou bránu u Lipníku nad Bečvou. Olomouckým pevnostním velitelem byl jmenován Locatello de Locatelli, který dohlížel nad výstavbou olomoucké pevnosti. Roku 1658 navrhl maršál Luis Raduit de Souches nové zpevnění městských hradeb o pětiúhelníkové bastiony. Roku 1699, silícím vojenským nebezpečím ať ze strany turecké tak i Pruska, došlo k vypracování nového návrhu pevnostního systému města podle Vaubanova systému. Z roku 1717 je znám fortifikační projekt města, navazující na plány z roku 1699, se soustavou nových bastionů kolem celého města. Autorem tohoto návrhu byl Luis de Rochetz. (viz plánová dokumentace)

Ještě nedostavěná pevnost však byla v prosinci 1741 dobyta pruskými vojsky Fridricha II. a 27. prosince 1741 byla v klášteře Hradisko u Olomouce vyjednána kapitulace města a to bylo následně obsazeno pruskými vojsky. Ti zde ale nezůstali dlouho, protože v noci z 22. na 23. dubna 1742 urychleně opustili město z důvodu mobilizace rakouských vojsk na jižní Moravě. Dne 11. června 1742 byl podepsán takzvaný Vratislavský smír mezi Pruskem a Rakouskem a Olomouc se stala hraniční pevností, bránící postupu nepřátelských vojsk na Vídeň ze Slezska a východního Pruska. V tomto období rovněž došlo k rozhodnutí postavit z Olomouce skutečně na tehdejší dobu vojensky nedobytné město. Císařovna Marie Terezie pověřila tímto úkolem generálmajora, inženýra Pierra Filipe hrabě Bechade de Rochepine. V letech 1747 – 1757 tak byla vybudována úplná bastionová pevnost. Zkouškou válečného konfliktu prošla olomoucká pevnost nedlouho po svém vybudování. Od 31. května do 1. července 1758 bylo město v rámci „Sedmileté války“ mezi Rakouskem a Pruskem, obléháno pruskými vojsky. Na město bylo vypáleno 103 533 dělových koulí, 25 624 pum a granátů a 700 projektilů. Byla poškozena celá řada domů v „městě za hradbami“, o čemž svědčí dobové záznamy majitelů těchto objektů se stížnostmi na poškození vlastního majetku a sužování válečnými útrapami až k rukám samotné císařovny. Posílené barokní opevnění vydrželo nápor obléhatelů a následně dne 30. června téhož roku v bitvě u Domašova byla pruská vojska poražena. Téhož roku bylo rozhodnuto o vybudování sedmnácti, následně

jedenadvaceti pevnůstek okolo města. Napoleonské války počátku 19. století se samozřejmě dotkly i města Olomouce. Město se dostávalo postupně do rukou různých vojsk. V pevnostním systému města, které netvořily pouze hradby a bastiony nýbrž i vojenské kasárna, prachárna, zbrojnice atd., sloužily tyto prostory i jako vězení. Nejslavnějším vězněm zde byl napoleonský francouzský generál Lafayette. Naopak ubytováním poctil město ruský generál Suvorov. Druhá polovina 19. století přinesla do pevnostního systému města nové inspirace a stavby. V roce 1850 došlo k výraznému napětí mezi Rakouskem a Pruskem a tak byl do Olomouce povolán slavný velitel, maršál Radecký. Na západní straně města byly dobudovány a přestavěny pevnůstky, tvořící prstenec pevnostního ochranného valu okolo města. V tomto období se zde rovněž setkali dva významní mužové Evropy – rakouský císař František Josef I. a ruský car Mikuláš I. V období let 1850 až 1866 navštívil Olomouc císař František Josef I. několikrát. Soumrakem „olomoucké pevnosti“ se tak stalo předpokládané dobývání města pruskými vojsky. Ti, na rozdíl od zavedených vojenských úzů, město obešli a táhli dále k Vídni. I přes tuto závažnou a do té doby nevídanou vojenskou strategii, která měla změnit pohled na způsoby moderního vedení válek mimo dobývání opevněných měst, byla v letech 1870-1876 postavena v Radíkově poslední z pevnůstek fortifikačního systému města.

K zrušení olomoucké pevnosti došlo císařským nařízením ze dne 9. března 1886. Tento dokument, který byl do Olomouce doručen až v listopadu téhož roku, umožnil bourání hradeb a tím další rozvoj města. Avšak již roku 1876 byla ve městě zbourána takzvaná „Hradská brána“, směřující z „Předhradí“ nynější ulicí Masarykovou až k nádraží. Na místě této brány byly postaveny nájemní domy a tak bylo pokračováno i v dalších částech města.

VYSVĚTLIVKY :

Bastion: část opevnění vystupující mimo samotnou hradbu, na níž se koncentrují střelci a děla. Umožňuje obvykle ostřelování paty hradby bez nadměrného ohrožení střelců a děl a také podporuje sousední bastion. Obvykle se jedná o mohutnou stavbu, přiléhající k hradbě. Tento obranný stavební prvek se objevil teprve s masivním nástupem palných zbraní.

Ravelin: název, pocházející z francouzského slova, které definuje při baštové soustavě hradbu, položenou hrotem dopředu k nepříteli, před courtinu čili mezibaštěň, a to na ochranu a zesílení nejslabší části hradby.

Reduta: reduta je pevnost či opevňovací systém, který obvykle sestává uzavřeného obranného postavení, umístěného vně hlavní pevnosti. Je určena k ochraně vojáků, kteří se nachází mimo hlavní obrannou linii. Z architektonického hlediska nutné podotknout, že reduta byla vždy stavěna v tupých úhlech.

MARIE TEREZIE

Marie Terezie byla první a současně jedinou ženou z dlouhé řady habsburských panovníků na českém trůně. Olomouc navštívila dvakrát. V roce 1748 si prohlédla se svým chotěm Františkem Lotrinským Klášter Hradisko a v roce 1754 se zúčastnila slavnostního vysvěcení sloupu Nejsvětější Trojice. Byla po ní pojmenovaná i dodnes dochovaná Terezká brána.

Za 40 let vlády proměnila zaostávající monarchii díky svým reformám v moderní stát. Marie Terezie se ujala vlády ve svých 22 letech po smrti svého otce Karla VI. na základě tzv. pragmatické sankce, která zaručovala nástupnictví podle prvorozenosti v mužské i ženské linii. Dědictví po otci však bylo v dosti neutěšeném stavu. Musela věnovat první léta své vlády zejména válce, aby ubránila území jí svěřené. V průběhu první slezské války v letech 1740–1742 ztratila některá slezská území. Ukázalo se, že na obranu severní Moravy nejlépe vyhovovala olomoucká pevnost. Ta ovšem nutně potřebovala modernizovat. Autorem plánů na výstavbu pevnosti byl vojenský inženýr de Rochepin. S pracemi se začalo v roce 1742. Na inspekci budovaných olomouckých fortifikací přijel nejprve manžel Marie Terezie, František Štěpán Lotrinský, od roku 1745 říšskoněmecký císař. V létě roku 1748 zavítal do Olomouce znovu, tentokrát i se svou chotí. Na programu tehdejší návštěvy císařského páru byla mimo jiné i návštěva premonstrátského kláštera Hradisko, během které bylo uspořádáno představení hanácké zpěvohry. Podruhé navštívila Marie Terezie se svým manželem Olomouc v září roku 1754 během své cesty po Rakousku, Čechách a Moravě. Manželé se

zúčastnili slavnostního vysvěcení sloupu Nejsvětější Trojice na Horním náměstí, o čemž svědčí pamětní deska nad vstupem do vnitřní kaple. Ulice vedoucí od radnice (dnešní Pavelčákova) se od té doby nazývala Terezkou, stejně jako nově zbudovaná a dodnes dochovaná městská brána.

Marie Terezie, celým jménem *Marie Terezie Valpurga Amálie Kristýna*, německy *Maria Theresia Walburga Amalia Christiana* (13. května 1717 Vídeň – 29. listopadu 1780 Vídeň), z rodu Habsburků byla arcivévodkyně rakouská, královna uherská (oficiálně uherský král, *Rex Hungariae*), královna česká a markraběnka moravská atd. Byla jedinou vládnoucí ženou na českém trůně. Jejím manželem se 14. února 1736 stal František I. Štěpán Lotrinský. Během své vlády prosadila reformy, které vedly k větší centralizaci a efektivnosti řízení její říše. Období její vlády je označováno jako osvícenský absolutismus.

Marie Terezie byla pokřtěna hned v prvním dnu svého života. Byla nejstarší dcerou císaře Svaté říše římské Karla VI. a Alžběty Kristýny Brunšvické. Její jediný bratr Leopold zemřel ve věku necelých sedmi měsíců (ještě před jejím narozením). V roce 1730 zemřela i její nejmladší, teprve šestiletá, sestra Marie Amálie. V důsledku pragmatické sankce z roku 1713 byla Marie Terezie de facto předpokládanou dědičkou habsburských zemí (rakouského dědictví). Od mládí ji vychovávali jezuité. Kromě hlavního předmětu, kterým bylo náboženství, se učila dějinám, latině, francouzštině a němčině. Dále pak ještě například kreslení, tanci a hudbě. S Františkem Štěpánem se poprvé setkala již v šesti letech, kdy přicestoval ze svého hlavního města Nancy do Vídně. Její otec Karel VI. si jej ihned oblíbil, poněvadž v něm viděl syna, kterého mu osud odepřel. Snad největším problémem v počátcích vztahu mezi ní a Františkem Štěpánem byl věkový rozdíl devíti let. František Štěpán byl příliš velký na to, aby si s Marií Terezií hrál. Při oficiálních oslavách, bálech a podobných příležitostech je navíc rozdělovaly i požadavky protokolu.

Dalším problémem byl fakt, že by případné spojení mezi Habsburky a Lotrinčany popudilo Francii, která usilovala o kontrolu nad územím Lotrinska. Při úvahách Karla VI., za koho provdá svou nejstarší dceru a de facto následnici rakouského arcivévodského trůnu, hrála velkou roli předtucha, že se z jeho manželství pravděpodobně již nenarodí mužský následník habsburského rodu. Pro dynastická spojení přicházeli v úvahu princové z vládnoucích rodů jako byli Wittelsbachové (případně i sám bavorský kurfiřt, což by ale způsobilo rozkol v říši) nebo ze španělského rodu Bourbonů. Karel VI. se navíc zavázal Spojenému království Velké Británie a Irska, že svou dceru provdá pouze za prince s relativně malým mocenským postavením, což na druhou stranu nahrávalo Františkovi Štěpánovi. Ten se roku 1729 navíc stal, po smrti svého otce, lotrinským vévodou, čehož se obávala Francie. Vše usnadnila válka o polské následnictví v letech 1733–1735, v níž bojovalo Rakousko s Ruskem proti Francii a Španělsku. Vše nakonec dopadlo tak, že Rakousko získalo Parmu a Piacenzu a naopak ztratilo Neapol a Sicílii. František Štěpán ztratil Lotrinsko. Mladý František Štěpán byl postupně jmenován místodržitelem v Uhersku a v Rakouském Nizozemí a velel císařským vojskům ve válce proti Turkům. Díky ztrátě Lotrinska a uznání pragmatické sankce Francií již nic nestálo v cestě svatbě Marie Terezie a Františka

Štěpána Lotrinského. Navíc, jak udává literatura, byla Marie Terezie do svého budoucího manžela zamilovaná, takže ani odpor z její strany se neočekával. František Štěpán požádal Marii Terezii o ruku dne 31. ledna 1736, tentýž den byli ale od sebe odloučeni, Marie Terezie zůstala ve Vídni a František Štěpán se přesunul do Prešpurku, jak to vyžadovala etiketa. Svatba byla naplánována na 12. února 1736 v Augustiniánském kostele ve Vídni. Svatbu prováděl papežský nuncius Domenico Passionei. Oba své ano řekli latinsky. Celá svatba a svatební veselí bylo ukončeno posledním dnem masopustu – 14. února 1736. Po svatbě odjel novomanželský pár do rakouského poutního místa Mariazell. Z jejich manželství vzešlo celkem 16 dětí.

Po smrti svého otce dne 20. října 1740 se Marie Terezie stala panovnicí nad habsburskými zeměmi, rakouskou arcivévodkyní, vévodkyní lotrinskou a velkovévodkyní toskánskou. Ostatní tituly (včetně královny české a markraběnky moravské) si musela postupem času nechat nejprve potvrdit, takových titulů bylo celkem 20 včetně císařovny-manželky, který také neskýtal mnoho panovnických jistot. Problémy na začátku své vlády měla nejen s okolními zeměmi, na něž si činila nárok, ale i uvnitř Rakouska, kde v některých oblastech nepovažovali za dobré, aby jim vládla žena. Během následujícího měsíce se situace v Rakousku uklidnila a Marie Terezie, která v té době byla v pátém měsíci těhotenství, se mohla věnovat dalším záležitostem. Dalším naléhavým problémem byl fakt, že Karel VI. nezasvětil svou dceru do „věcí státních“ a ona tak musela převzít celou vládu po svém otci, ačkoliv neměla znalosti místních poměrů

Uplynulo jen několik dní vlády Marie Terezie a Prusko v čele s Fridrichem II. žádalo od Rakouska celé Slezsko výměnou za dva milióny zlatých, za záruku rakouských držav v Říši a za zasazení se o zvolení jejího manžela císařem. Tato nabídka byla Marii Terezii učiněna dne 15. listopadu 1740. Fridrich II. čekal na odpověď měsíc a den. Dne 16. prosince 1740, když nedostal odpověď, obsadila pruská vojska postupně celé Slezsko a začaly Války o rakouské dědictví. Dne 13. března 1741 porodila syna Josefa, nástupce na trůnu a už v červnu 1741 odcestovala do Prešpurku, aby zjistila postoj Uher k pragmatické sankci (která zajišťovala dědičné právo pro ženské následovnický trůnu v Habsburské monarchii pod vládou Habsburků včetně Uher) a také, zda podpoří Rakousko. Uherští se vyjádřili ve prospěch listiny, potvrdili svůj podpis a rozhodli se podpořit Rakousko i vojensky. Cenou ovšem byla větší samostatnost pro Uhry. Panovnice před říšským sněmem Maďarům potvrdila předešlá privilegia, osvobodila šlechtu od daní a rovněž potvrdila, co již slíbil Karel VI., že pokud zemřou potomci Karla VI., Josefa I. a Leopolda I., tak si Uhry budou moci zvolit vlastního krále. Pravděpodobnost, že by vymřeli tito následovníci byla malá, jelikož Marie Terezie v té době měla už budoucího dědice trůnu Josefa II. a další tři dcery.

Marie Terezie se poté stala královnou uherskou, korunována byla 25. června roku 1741. Tím si v Uhrách získala mnoho příznivců. Na podzim 1742 získala první část slíbené uherské vojenské podpory a její armáda se zvětšila na přibližně 30 000 mužů ve zbrani. Uhry tímto poprvé ve své existenci povolaly své vojáky k obraně celé Rakouské říše, nikoli jen uherské

části, jak tomu bylo dosud. Podruhé před říšský sněm předstoupila Marie Terezie v září 1741 (legenda praví, že se tak stalo 11. září), kdy to s Rakouskem vypadalo špatně; dle legendy předstoupila před sněm v černých šatech držíc na rukou půlročního Josefa II. a se slzami v očích sdělovala, že je všemi opuštěná a že nyní má již pouze Uhry. Uherské šlechtice to povzbudilo a ihned poskytli Marii Terezii peníze a vojsko a navíc dokonce uznali jejího manžela jako spoluvládce Uher.

Dne 15. srpna 1741 překročily Rýn, hranici mezi Francií a Německou říší, francouzské oddíly pod záminkou pomoci bavorskému kurfiřtovi Karlu Albrechtovi. A již 15. září 1741 dobyly Linec, kde si nechal Karel Albrecht odpřisáhnout věrnost. Marie Terezie, ač nerada, uzavřela s Pruskem dohodu o tom, že v těchto těžkých chvílích se Prusko nespojí s Karlem Albrechtem a nezaútočí; za klid zbraní se vzdala Slezska až po Kladskou Nisu. Dohoda byla podepsána v Klein-Schenellendorfu. Dne 26. listopadu 1741 dobyli Francouzi, Sasové a Bavoři město Praha. Karel VII. Bavorský se nechal provolat českým králem a stal se jím 7. prosince 1741. Na začátku roku 1742 dobylo Rakousko Bavorské kurfiřtství a Mnichov 12. února 1742. Téhož dne se Karel VII. nechal korunovat římskoněmeckým králem a císařem a František Štěpán tak ztratil pro tuto chvíli šance na jeho titul. Když se Fridrich II. dozvěděl, že se Rakousku začíná konečně dařit, rozhodl se odstoupit od smlouvy s Marií Terezií a dne 17. května 1742 vyhrál bitvu u Časlavi a Chotusic.

Díky Anglii byl ve Vratislavi 11. června 1742 podepsán předběžný mír mezi Rakouskem a Pruskem. 28. července 1742 byla v Berlíně podepsána konečná mírová dohoda. Prusko získalo Horní i Dolní Slezsko a hrabství kladské. Fridrich II. dále ještě požadoval území dnešního Královéhradeckého kraje, které ovšem již Marie Terezie odmítla vydat, i kdyby to mělo rozpoutat peklo, jak řekla. Rakousku z bývalého Slezska zbývá již jen Těšínsko, Opava a Krnov. Díky berlínskému míru se mohly jednotky, které byly původně začleněny na ochranu proti Prusku, soustředit na dobytí Čech, kde se mezitím francouzská šlechta chovala jako pravý diktátor. Většina české šlechty se začala od Karla VII. distancovat a ti, kteří s ním nesouhlasili již od začátku, začali odporovat. Nakonec byly země Koruny české dne 26. prosince 1742 dobyty zpět Rakouskem a vláda Karla VII. byla ukončena.

Na začátku roku 1743 se Marie Terezie vypravila do Prahy, aby se zde nechala korunovat. Do hlavního města Českého království přijela dne 29. dubna 1743, korunovace se konala 12. května 1743. O tom, že její vztah k českým zemím nebyl úplně vřelý, vypovídá dopis nejvyššímu českému kancléři Filipu Josefovi Kinskému, ve kterém před pražskou korunovací prohlásila, že česká koruna se podobá šaškovské čepici. V těchto dobách se již Marii Terezii poměrně dařilo, 27. června 1743 Rakousko s Anglií porazilo Francii v Bitvě u Dettingenu a Francouzi se museli stáhnout opět za Rýn. Díky tomuto vítězství mohla Marie Terezie začít uvažovat o znovu dobytí Lotrinska a také Štrasburku, který si již dříve hodně oblíbila. Na podporu svého snažení uzavřela Marie Terezie dne 13. září 1743 ve městě Worms spojenectví s Anglií a sardinsko-piemontským královstvím. V létě roku 1744 vpadl Fridrich II. podruhé do Čech, čímž porušil mír sjednaný roku 1742 Anglií. Dále uzavřel s Francií alianci a 19. září 1744 opět dobyl Prahu. Dne 4. června 1745 u Dobroměře a 30. září 1745 u Ždáru u

Trutnova prohrálo Rakousko bitvy proti Fridrichu II. Rakousko společně s Anglií prohrálo ještě bitvu proti Francii dne 11. května 1745 u Fontenoy v Rakouském Nizozemí.

Kvůli těmto prohraným bitvám a navíc kvůli strachu z útoku na Čechy Marie Terezie podepsala další mír (už třetí v řadě) s Fridrichem II. dne 25. prosince 1745 v Drážďanech, ve kterém se definitivně zřekla Slezska. Naopak, Fridrich II. přislíbil, že uzná Františka Štěpána za římskoněmeckého císaře. V době, kdy platil mír s Pruskem, zbývala Marii Terezii poslední dvě válčiště – v Itálii a Nizozemí. Dne 16. června 1746 zvítězila rakouská armáda, které velel Josef Václav z Lichtenštejna, v bitvě s francouzsko-španělským vojskem u Piacenzy a Marie Terezie si tak mohla připsat další vojenský úspěch. Roku 1744 vydala Marie Terezie dekret, kterým vypověděla Židy z Čech a o rok později i z Moravy i Slezska, a to pod záminkou údajné spolupráce židovské komunity s nepřítelem během pruské okupace Prahy.^[4] Odchod Židů z Prahy znamenal pro město hospodářský pokles, proto bylo od dalšího vyhánění upuštěno a roku 1748 byl Židům povolen návrat za tzv. *toleranční daň*. Roku 1758 Marie Terezie přikázala Židům nosit zvláštní označení. Tato diskriminační povinnost byla zrušena jejím synem Josefem roku 1781.

V roce 1746 se k Rakousku a Anglii přidalo Rusko, které o něco dříve získalo vliv v Polsku. V Rusku vládla Alžběta I., která nastoupila na ruský trůn o rok později než Marie Terezie, se kterou měla společnou nechuť k Prusku a hlavně k jeho panovníku – Fridrichu II. Z důvodu vzájemné vojenské podpory spolu tyto dvě evropské vládkyně sepsaly dne 2. června 1746 dohodu, ve které si Marie Terezie v případě napadení Pruskem dělá opětovný nárok na Slezsko, kterého se původně vzdala kvůli míru ze dne 25. prosince 1745. Anglie, znechucena nekonečnými válkami a bitvami s Francií, tlačila na Marii Terezii, aby souhlasila s mírem, který by Anglie pomohla dojednat. Na odpověď měla dostatek času, ovšem, jak bylo tehdy rakouskou tradicí, Marie Terezie začínala vše zdržovat. To však Anglii došla trpělivost a Anglie s Francií se domluvily předběžně o míru a Marii Terezii postavily dne 30. dubna 1748 před hotovou věc. Marie Terezie byla donucena k souhlasu s tímto předběžným a později i s konečným mírem z 18. října 1748. Touto smlouvou Rakousko ztratilo jen několik menších území (Parmu, Piacenzu a Guastallu) a jedno větší, Slezsko. Naopak si obhájila Rakouské Nizozemí a Milán. Navíc všech osm zemí, které se podepsaly pod touto smlouvou (Anglie, Holandsko, Sardinie – Piemont, Francie, Španělsko a Janov), definitivně potvrdilo platnost pragmatické sankce.

Tím skončila válka o rakouské dědictví, ve které, až na ztrátu Slezska, mladá Marie Terezie obstála. Se ztrátou Slezska se ovšem nehodlala smířit a hodlala si jej v budoucnu vzít zpět od Pruska, k tomu ale musela jednak naplnit státní pokladnu penězi a zároveň zmodernizovat armádu. Ke splnění obojího byly zapotřebí reformy, na které se Marie Terezie mohla konečně vrhnout. Dne 20. ledna 1745 zemřel po krátkém panování dosavadní císař Karel VII. Bavorský, čímž se otevřela cesta k hodnosti římskoněmeckého císaře pro Františka Štěpána Lotrinského, manžela arcivévodkyně a královny Marie Terezie. Ta brzy začala přesvědčovat některé kurfiřty, kteří o volbě nového římskoněmeckého císaře rozhodovali. Prvním kurfiřtem, o jehož hlas úspěšně usilovala, byl mohučský arcibiskup, jenž byl zároveň